

KROKSIMAAILMA LÕPP

Armin Kõomägi. Lui Vutoon. Tallinn: Tuum, 2015. 286 lk.

Armin Kõomäe „Lui Vutoon” viib lugeja maailma, mis traditsionalistlikust vaatevinklist vaadates on jõudnud käesoleva tsivilisatsiooni lõppemise ajajärku, hinduistliku Kali-yuga lõppu. Meie ees on tegelane Lui, kes elab oma tsivilisatsiooni kadumishetkel, kus kõik inimest ja ühiskonda konstitueerivad jõud – individuaalsed, kollektiivsed, materiaalsed, psüühilised, aga eriti spirituaalsed – on suubumas kaosesse. Mõnes mõttes sobiks Kõomäe raamat väga hästi tekstinäiteks kuulsaima XX sajandi traditsionalisti Julius Evola teose „Tiigril ratsutaja” („Cavalcare la tigre”, 1961) juurde, kus antakse päris konkreetseid juhiseid, kuidas peaks inimene niisugusel ajajärgul käituma.

Peategelane Lui illustreerib hästi Evola kirjeldatud, varasemast olemuslikult erinevat inimtüüpi, kes on sunnitud võrdlemisi abitult selle lõpuaja tralliga silmitsi seisma. Kõomäe peategelane on moodne ja tavaline (?) inimene meie kõrvalt, kellel puudub igasugune võime vaadata protsessidest läbi tulevikku¹ ja kes jääbki kinni (ka irooniline olles) kaubamärkide kaduvasse ja lagunevasse maailma, sest tal puudub igasugune vertikaalsem mõtlemine. Tema emotsioonidest on muidugi lõpuni raske aru saada. Kõomägi on õnnestunud kujutanud moodsat inimest tema erilises nõrkuses ja orjameelsuses: sisuliselt ei

oskagi Lui midagi tahta ega soovida, ta kolib tühjaksjäänud kaubamajja sisse ja hakkab lihtsalt seal keskmisest veidi ülhemaks koristajaks. Ja ta vihkab krokse!² Kuid kõik ei ole siiski nii lihtne nagu ühes saatelõigus, mida kunagi nägema juhtusin, kus tehti intervjuu lotovõitjaga väikelinnast, kes asus peale raha kättesaamist tegema teoks oma unistust – saada Selveri kassiiriks. Olen seisukohal, et kõik ametid on vajalikud ja head, isegi kõige äärmuslikumad, nagu näiteks interneti kaudu pesu müüvates firmades palgal olevad pesunuusutajad (kes peavad ürglihtsalt lõhna alusel otsustama, kas tagasisaadetud pesu on seljas olnud või mitte), aga... kuskilt siit hakkab midagi nagu rebenema ja moodne maailm hakkab suruma peategelast tikutoosi mõõtmetesse just halvast tähendusest.

Peategelase lapsik eufooria selle üle, et kõike saab tühjas maailmas tasuta, käivitab teatud primitiivse vedru nii temas kui ka võib-olla kaubamärke ihalevas lugejas. Eks see kaubamärkide pidev kirjeldamine teoses on kokkuvõttes groteski oluline element, alguses päris värskendavalt vaimukas, aga mind hakkas see lugedes veidi tüütama ja oli lõpuks sama väheusutatav nagu teise ainsa allesjäänud inimese õigel hetkel tehtud ja peategelase poolt juhuslikult vastu võetud telefonikõne kaugest Koreast. Ühelt poolt signaliseeris pidev hugobossidega tegelemine ja nende kaudu kõige ümbritseva mõtestamine vist peategela-

¹ J. Evola, *Ride the Tiger*. Rochester, Vermont: Inner Tradition International, 2003, lk 9.

² Algupärane kirjanik *Crocs* – spetsiifilise välimusega, sageli eredavärviline vahtplastist sandaal. (Toim.)

se primitiivsust ning autori ühiskonna- ja merkantiilkriitilist positsiooni. Kui õigesti aru sain, siis ironiseeris Kõomägi keskklassi üle, selle liisitud autode ja küprokist majade, batuutide, aga eriti krokside, kummist jalanõude üle! Kõige selgemalt tuleb see esile stseenides Kristjani ja Marise juures nn Idiotoide külas (vt lk 183). Minu jaoks on siinkohal tegu lahtisest uksest sissemurdmisega, sest mõtlevale inimesele ei kvalifitseeru selline elu ju niikuinii juba ammu eluks, ja ma kardan, et kui need Kristjan ja Maris Kõomäe raamatut ka loeksid, siis nad ei saaks tehtavast kriitikast midagi aru. Selles mõttes ei ole allakirjutanu küll käesoleva teose sihtrühm. Aga see ei ole etteheide, pigem vastupidi! Tundub, et on üritatud kommuniqueeruda inimestega, kes loevad ainult raha ja hinnalipikuid, kes oskavad vaid kaubamärkide ja krokside keelt, ja see suhtluskatse on hea mõte! Muide, tabasin end lugedes kogu aeg arutlemast, kellele see raamat on suunatud. Pensionäridele, kes on ju suured lugejad, on kogu see brändivärk võõras maailm ja neile võib teos erinevalt keskklassist kaugeks jääda (rääkisin ühe tuttava pensionäri, talle teos ei meeldinud üldse, mõjuvat arusaamatult).

Tegelikult on hea, kui kõik asjad Kõomäe raamatus ei ole kohe üheselt lahterdatavad, see tähendab ju, et midagi huvitavat toimub. Ja pealegi, eneseiroonilisel kombel pöördub peategelane kodusoojust otsides just sinna Kristjani ja Marise küprokhäärberisse korduvalt tagasi. Nii ongi tegelikult võrdlemisi raske aru saada, mida Kõomägi oma ambivalentse autoripositsiooniga öelda tahab. Autorit peategelasega samastada ei ole muidugi mõtet. Peategelane on kõikidest primiivsetest žestidest hoolimata (või just seetõttu) raskesti määratletav, ühelt poolt üritatakse kujutada brutaalset kumminukukeppijat, kes võtab väikse õlle, proovib erinevaid masinaid nagu mänguasju ega mõtle mingitele suurtele

ja vertikaalsetele teemadele. Teisalt on Lui vägagi snob, ta otsib näiteks muia-tes keskklassi majast Tammsaare ja Dostojevski teoseid (lk 189) või tunneb mingis vaates ära toomasvindiliku maalikäsitluse (lk 24). Lugejas, kes tahab usutavat tegelast, tekitab kogu see vastuolulisus võib-olla küsimusi, allakirjutanule oli see vaimne segadus pigem aga lõbustav. Kuigi usutavus ei olegi kõige tähtsam küsimus, oleks minu jaoks olnud usutav ikkagi pigem sellise moodsa ja nõrga inimese täielik murdumine ja hulluksminemine.

Paljus hakkab Lui tegevusi suunama iha ja puuduva seksuaalpartneri asendamise küsimus. Tähtenduslikult religioossusest tühi tundus stseen, kus peategelane satub kirikusse ja seksib oma igapäevase kaaslaste, kumminaise Kimiga altari ees (lk 39). Kuna mind jättis see kaubamärkidega jahmerdamine võrdlemisi ükskõikseks, siis eelkõige seksuaalsus ja religioossuse puudumine pälvisidki lugedes suuremat tähelepanu. Religioossuse puudumine Kõomäe kroksi-apokalüptikas on tähelepanuväärne, aga ilmselt ju objektiivne tõsiasi Lui puhul, kes on sekulariseerunud ühiskonna tüüpiline materialistlik esindaja. Kui peategelast võrreldakse korilase ja ürginimesega (lk 124), siis tuleb mul kohe pähe, et puhtpraktilise elutunnetuse kõrval olid isegi need kauged esivanemad ikkagi muuhulgas religioossed isikud (seda näitavad kas või juba vanimate isendite matmiskombed). Nii ongi kogu teos pigem suunatud kritiseerima tarbimisühiskonna rumalust laiemalt, mitte sedavõrd mingi konkreetse inimese sisemaailma. Suurte metafüüsiliste küsimustega Kõomägi siin minu arust ei tegele, ehk ainult klassikalise filosoofilise põhiprobleemiga, kuivõrd vaba inimene üldse oma valikutes on. Ilmselt oleks siin Lui vastus, et vaba tahet väga ei eksisteerigi, et kõik on kui „häidised kärbsed meeletlahutuse moosipurgis” (lk 281). Kui peategelane satub Riiga, näeb

ta sealgi vaid seda, kuidas „Baltimaade suurim linn pommitas mind kõikmõeldavate kaubamärkidega” (lk 134).

Mõnes mõttes võib nüüdiskultuuri seisukohalt öelda, et Lui tegevus kajastabki tendentsi, mille kohaselt just kaubanduskeskused on religioossed asutused, kuhu inimesed pühapäeviti kirikute asemel suunduvad. Kui natuke mõelda, saab ju igaüks aru, et ka kaubamajas toimub sarnaselt kas või kristlikule kirikule töö laste, noorte ja pensionäridega, teenistujad kannavad spetsiifilist riietust, kogu maailmas pakutakse mingeid kindla kvaliteediga tooteid, on äratuntav sümboolika jne. Kiriku ja kaubamaja võrdluse annaks täielikult välja arendada, kui keegi tahaks tõestada, et nn Jumala tool on tänapäeval tühjaks jäänud ja selle on hõivanud just kaubandus ja moetööstus. Religioon tähendab ju klassikaliselt sidet kellegi või millegagi, sõltuvussuhet. Nii mõjubki ehk paljudele lugejatele Lui omavoliline tegutsemine kaubanduskeskuses blasfeemilise, pühadustteotavana ja kogu teost saab mõtestada kui omal kombel religioosid teemasid käsitlevat. Peategelane suhtub ka Louis Vuittoni aksessuaaridesse kui mingitesse erilistesse esemetesse, kadunud kaubandusmaailma reliikviate, mida ta igalt poolt kokku kogub. Nii saab Lui koristamisind kaubanduskeskustes hoopis teise ja pühalikuma tähenduse.

Nautisin raamatust kõige rohkem just neid kohti, kus kujutatakse Lui kummalisi nägemusi. On võrdlemisi loogiline ja ennustatav, et nõrga moodsa inimese psüühika ei pea sellisele läbielamisele kuidagi vastu. Inimene hulluks üksinduses päris kiiresti. Tähelepanuväärselt ja sobivalt jabur, aga ka arhetüüpne on nägemus, kus ollakse karu ja kohatakse seksuaalset jäneshermafrodiiti: „Ma tõusen voodist ja taarun isa sabas pimedasse metsa, kuhu deemonliku lõkke ümber on kogunenud teisigi unetuid karupapasid. Põõsa taha

varjunult jälgin toimuvat ja värisen nii põnevusest kui õudusest. Aiman üksikuid tuttavaid sõnu, kuid mida rohkeimatele pudelitele ots peale tehakse, seda arusaamatumaks isakarude jutt mulle jääb. Äkki ilmub kusagilt meeste sekka jäneshermafrodiit. Nüüd, öösel, näeb ta välja vägagi teistsugune. Ta kannab pikki säravaid ripsmeid ja tema naeratuses on midagi, mis paneb mind, väikest karupoissi, punastama. Tal on vormikad kikkis tissid, suuremad kui mu emmel, ja ta seelik on nii lühike, et tahes-tahtmata panen tähele selle all hüplevat kella lamängu, kui ta meeste käte vahel meesõgeduses tantsib. Mehed krahmavad jänest kordamööda ja teevad temaga asju, millest ma aru ei saa” (lk 236–237).

Kirjanik Gustav Meyrink on sama olendit kujutanud oma bestselleris „Golem”: „Räägitakse, kivi all peituvat hiigla aare, 'Aasia vendade' ordu, keda peetakse Praaga asutajaks, olevat asetanud selle kivi nurgakiviks majale, milles enne maailma lõppu elama hakkab inimene – õigemini öeldes hermafrodiit – olend, kes koostub mehest ja naisest. Ja ta vapiks on jänesh. Muide: jänesh oli Osiris'e sümbool, ja sellest vahest põlvneki lihavõttejänese komme.”³ Hermafrodiit on alkeemias õnnestunud protsessi lõpu märk. Tegelikult korduvad Koomäe ja Meyrinki teostes sügavamal tasandil samad märksõnad: maailma lõpp, mingi aarde kättesaamine (Koomäel vastab sellele piiramatus koguses kaupa), viimane inimene, kes kas kohtub hermafrodiidiga või saab hermafrodiidiks (saab temaga üheks), viimane maja (Koomäel kaubamaja) ning salapärane jäneshermafrodiit. Täenduslik on, et tegelane käib kaubanduskeskuse katusel suure Ü-tähe juures. Y on rahvusvaheliselt üks hermafrodiidi sümboleid.

Veelgi huvitavama ja täpsema arhetüüpse võrdluse saab, kui võrrelda Koo-

³ G. Meyrink, Golem. Tartu: Loodus, 1930, lk 151–152.

mäe loodud maailma kuningriigiga, mille rajab Kambodža džunglisse Francis Ford Coppola filmis „Tänapäeva apokalüpsis” tegelane kolonel Walter E. Kurtz (Marlon Brando). (Muide, ka Koomägi ise on mingitest arhetüübikonnotatsioonidest teadlik, ta mainib tekstis kollektiivse alateadvuse mõiste loojat Carl Gustav Jungi kohe pärast ülalesitatud nägemust hermafrodiidist, lk 238.) Hullukslänud kolonel on linateses kaugele kättesaamatusse džunglisse asutanud oma riigi, kus groteskselt segunevad elu ja surm, ilu ja mädanemine. Kurtz dekoreerib oma ümbrust surnutega, Lui kasutab mannekeene: „Et end kuidagi käigus hoida, otsin tegevust. Mõeldes idamaa rikkale pärandile, tassisin üleile kõik keskuse mannekeenid õue. Rivistasin nad üksteise taha pikkadesse sirgetesse rividesse seisma. See võttis mitu head tundi. Seejärel parkisin Ford Rangeri nende ette ja pidasin kujuteldavale terrakotasõdalaste armeele autokastist kõne. Kõigepealt tervitasin neid sügava kummarduse saatel. Siis tuletasin meelde, et nende ees seisab suure töönaosusega nende üks ja ainus isand ning et nende ülesandeks pole midagi muud kui valvata oma peremehe elu ja rahu järele” (lk 147). Filmis saadetakse hullunud koloneli kõrvaldama eriuksuslane Benjamin L. Willard (Martin Sheen), kes kogeab rännuteel stseeni, kus riigitruudele Vietnami sõja kangelaste saadetakse džunglibaasi esinema Playboy jäneseloga kopter koos võrgutavate *playmate*’idega. Surm, sigivus ja uuestisünd käivad käsikäes.

Võrdlus filmiga tuli mulle lugedes kohe pähe, kuigi peategelane Lui oma primitiivses ja paksunahalises süüajuu-keppida-maailmas meenutab sellest filmist pigem Robert Duvalli mängitud kartmatut helikopteriväe komandöri Bill Kilgore’i. Ometi on Koomäe ja Coppola taiestes mingi sümmeetria – mõlema lõpus toimub duell, mille käigus peab keegi võtma vastu eksistentsiaalse

otsuse ja tapma ainsa inimese, kellest võiks kujuneda tema mõttekaaslane. Filmis tapab erioperatsioonide veteran Willard hullunud koloneli, raamatus ilmselt Lui Koreast saabunud ainsa naise Kimi (kuigi see jäetakse lahtiseks).

Huvitavalt tegeleb arhetüüpidega ka Lui arutlus linnast kui meessoost süsteemist. Tavaliselt on linnu peetud ikka semiootiliselt naissooliseks (linna vallutamine vaenuväe poolt jne). Koomäe käsitluses on linn aga algupäraselt meessoost, ilusa episoodina kujutab ta linna tabanud muutusi nagu soovahetusprotsessi mehest naiseks: „Linn ei mõrise, ei jõura, tema kastreeritud meeskoorilt ei kuule me enam ainsatki detsibelli. Noodid on otsas, laul on lauldud, aplausi ootamata lahkunud lauljadki. Oma iga päevaga kohevust lisavad juuksed laotab linn naeratades parkidesse ja haljasaladele. Sealt edasi roomavad naiselikud kiharad nagu väädid ja ronitaimed piki lõputuid teid, täidavad vaikse sahinaga paakil kaantega maa-alused kanalisatsioonitrassid, ronivad väikeste kindlameelsete sammudega ka kõige kõrgematele katustele” (lk 144). Võrreldes rõhutatult lihtsakoelise peategelase konkreetsete ettevõtmistega on just sellised põhjendamatu ja üllatavalt poeetilised arutlused raamatu rosinad.

Igasugused muretsemised selle üle, kas ja kui palju on kirjanduses või filmikunstis juba kujutatud maailma üksid jäävat inimest, on minu arust mõttetud. Motiivid korduvad kunstis arhetüüpselt niikuinii, käitumismustrid ei saagi väga erineda. Võib-olla ainus etteheide romaanile oleks, et lugedes läheb sehendamise igasuguste kaupadega paljuks ja miski olulisem laseb end liialt oodata. Autor on kohati liiga hõivatud kaupandusmaailma *inside*-irooniaga, millest normaalse (evolaliku) suhtumisega inimene niikuinii kriitiliselt läbi üritab vaadata. Kui me muidugi eeldame, et inimesel on üldse mingigi vaba tahe ja otsustusvõime. Samas, mis ikka üks

jäänud inimesele olulisem on kui toit, alkohol, peavari ja söiduvahendid ning hädapärane tehisk sekspartner? Kuid Lui käib isegi raamatupoes raamatuid lugemas! Järsku just raamatukaupluse mõtisklustes esitab Kõomägi ka omaenda kirjandusteoreetilisi vaateid?

Traditsiooniline maailm on lagunenud, Lui elab keset tsivilisatsiooni varemehid ja üritab vähemalt materialistlikus mõttes ratsutada hullukslänud maailmal nagu tiigril. Traditsionalist Julius Evolale muidugi nii materialistlik tegelane ei meeldiks, kuigi mõned Lui põhimõtted ehk oleksid tallegi vastuvõetavad. Vaevalt oleksid kroksid Evolale meeldinud. Ju vihkab krokse ikka ka Kõomägi ise... Aga Evola ei oleks muidugi kroksidega üldse tegele-

nud, oleks neist ilmselt läbi vaadanud uue koidiku suunas, mis peab järgnema kõige pimedamale kroksiajastule, tõelisele allakäigu ajale. Maailma kaubanduslikku pimedust Lui küll tajub, aga on lõpuks ikkagi selle vang. Maailma seljas tulebki ratsutada, kuid ei tohi sattuda selle lummusesse isegi seda kritiseerides!

Igatahes oleks parun Evolal, kes keeldus Teise maailmasõja ajal pommirünnaku eest varjendisse minemast ja veetis ülejäänud elu ratastoolis, ning Kõomäe Luil, kes jällegi on teatud mõttes vaimne invaliid, omavahel kroksitsivilisatsiooni lõpust mõndagi rääkida.

PAAVO MATSIN